

УДК 343.98:159.98

Ведмідь Володимир Анатолійович,

засновник та голова

Національної асоціації поліграфологів України,

викладач психології Національного університету «КАІ»,

поліграфолог, адвокат,

м. Київ, Україна

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ІЗ ЗАСОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА

1. Актуальність теми

Використання поліграфа в судових провадженнях України поступово переходить із площини дискусій до практичного застосування. Сторони дедалі частіше подають висновки судових психологічних експертиз із використанням поліграфа у кримінальних, цивільних і адміністративних провадженнях.

Водночас судова практика залишається неоднорідною. Одні суди приймають такі висновки як належні докази, інші надають їм лише допоміжне значення або відхиляють через процесуальні та методичні недоліки.

Основне питання полягає вже не в тому, чи можна застосовувати поліграф, а в тому:

за яких процесуальних, кваліфікаційних і методичних умов отримані результати можуть бути використані судом.

2. Правова природа застосування поліграфа

Поліграф не є самостійним видом судової експертизи. Він використовується як спеціальний технічний засіб у межах судової психологічної експертизи.

Необхідно розмежовувати:

- судову психологічну експертизу із застосуванням поліграфа;
- психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа;
- опитування, проведене поліграфологом;
- консультацію або висновок спеціаліста.

Ці документи мають різний процесуальний статус. Назва документа сама собою не робить його висновком судового експерта.

Відповідно до Інструкції та Науково-методичних рекомендацій Міністерства юстиції України, застосування комп'ютерного поліграфа у психологічній експертизі спрямоване на отримання орієнтувальної інформації щодо обставин, які досліджуються.

3. Яку інформацію фактично встановлює експертиза

Поліграф не реєструє брехню як окреме фізіологічне явище. Він фіксує зміни психофізіологічних реакцій людини під час пред'явлення відповідних стимулів.

Тому коректним предметом експертного дослідження є не встановлення юридичного факту неправди, а визначення:

- наявності психофізіологічних реакцій на певні запитання;
- психологічної значущості для особи конкретної інформації;
- ознак обізнаності особи про обставини події;
- відповідності зафіксованих реакцій діагностичним ознакам застосованої методики;
- можливого приховування інформації в межах компетенції експерта-психолога.

Некоректними є категоричні висновки:

- «особа вчинила злочин»;
- «особа говорить неправду»;

- «вина особи підтверджена»;
- «показання свідка є достовірними»;
- «договір укладено під примусом».

Вирішення питань про винуватість, достовірність доказів і встановлення юридичних фактів належить виключно до компетенції суду.

4. Загальний підхід Верховного Суду

Аналіз практики Верховного Суду дозволяє сформулювати загальний підхід:

висновок судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа не є забороненим доказом, але не має наперед установлені сили та повинен оцінюватися разом з іншими доказами.

Суди не повинні:

- автоматично визнавати такий висновок достовірним;
- надавати йому перевагу перед іншими доказами;
- встановлювати на його підставі винуватість особи;
- використовувати його як єдине підтвердження спірної обставини.

Водночас сам факт використання поліграфа не є безумовною підставою для визнання висновку недопустимим.

5. Практика у цивільному судочинстві

Показовою є постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 листопада 2023 року у справі № 589/4601/21.

У цій справі відповідачка заперечувала отримання 250 тисяч доларів США за договором позики та надала висновок психологічної експертизи із застосуванням поліграфа.

Верховний Суд зазначив:

- висновок експерта є рівноцінним засобом доказування поряд з іншими доказами;

- він не має заздалегідь установленої сили;

- оцінювання здійснюється в сукупності з іншими матеріалами;

- висновок із використанням поліграфа не спростував власноруч написану розписку та встановлені судами договірні зобов'язання.

Отже, поліграфічна експертиза може бути долучена до цивільної справи, але не здатна автоматично нівелювати належний письмовий доказ.

6. Практика у кримінальному судочинстві

Особливо важливою є постанова Касаційного кримінального суду від 13 березня 2024 року у справі № 760/23990/17.

Верховний Суд погодився з неврахуванням висновків судово-психологічних експертиз із застосуванням поліграфа, оскільки:

- дослідження проводив неатестований експерт;

- використані методики не були належно ідентифіковані та пояснені;

- застосовувалося обладнання, щодо якого виникли питання;

- результати фактично зводилися до оцінювання правдивості показань свідків;

- висновки мали неоднозначний та орієнтувальний характер.

ККС ВС наголосив, що такі дані не можуть бути єдиним, беззаперечним і самостійним джерелом доказів.

«Отже, висновки судово-психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа не є однозначними за своєю суттю, а несуть у собі орієнтувальну інформацію».

Важливо не трактувати цю позицію як абсолютну заборону поліграфа. Рішення стосувалося конкретних висновків, які мали суттєві кваліфікаційні, методичні та процесуальні недоліки.

Свою позицію ККС ВС підтвердив і в 2024 році у справі № 679/199/21 (рішення від 22.01.24): «Аргументи сторони захисту про необґрунтоване відхилення як доказу невинуватості ОСОБА_5 висновку судової психологічної експертизи від 30 грудня 2020 року № 3676/20-26 із застосуванням поліграфа також безпідставні, адже чинне законодавство не передбачає перевірки показань у такий спосіб і використання отриманих даних. Окреслений підхід та відповідні мотиви відображені й в ухваленій у межах цієї справи постанові Суду від 26 березня 2024 року».

7. Можливість призначення експертизи

У постанові від 21 грудня 2023 року у справі № 757/10151/23-к Верховний Суд фактично підтвердив процесуальну можливість залучення судового експерта-психолога для проведення експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

ККС ВС встановив, що ухвала слідчого судді про залучення такого експерта не підлягає окремому апеляційному оскарженню, оскільки вона не входить до переліку, передбаченого статтею 309 КПК України.

Це рішення є важливим, оскільки засвідчує: сама процедура призначення відповідної експертизи не суперечить кримінальному процесуальному законодавству.